РОЗДІЛ 3. ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА. ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

Роман КІРІН
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0089-4086

Юлія КРАСНОВА
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7898-9603

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ВІДНОВЛЕННЯ МІСТ УКРАЇНИ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ

DOI: https://doi.org/10.15330/apiclu.72.3.1-3.11
УДК 346.5:346.7

Постановка проблеми. Через чотири роки з моменту вторгнення РФ в Україну за даними оновленої спільної Швидкої оцінки завданої шкоди та потреб на відновлення станом на 31.12.2025 р. загальна вартість відбудови та відновлення в Україні становить майже 588 мільярдів доларів США впродовж наступного десятиліття. Це майже втричі перевищує прогнозований номінальний ВВП України за 2025 р. [1].

Отже, комплексне відновлення постраждалих від війни міст України є одним із ключових пріоритетів органів виконавчої влади (далі – ОВВ) та місцевого самоврядування (далі – ОМС). Його слід розглядати не як просту відбудову пошкоджених чи зруйнованих будинків, а як створення сучасного, безпечного, енергоефективного міського середовища, що відповідає потребам людей. У цьому контексті правове забезпечення виконує роль фундаментальної основи відбудови міст, оскільки покликане гарантувати урегульованість низки фінансово-економічних, антикорупційних, міжнародних, муніципальних, приватних, безпекових, екологічних та інших суміжних видів правовідносин у сфері законності виділення коштів, захисту прав власників зруйнованого майна,

безпеки просторового планування, прозорого залучення міжнародних інвестицій тощо. Тож, дослідження правових засад пріоритетних напрямів відновлення міст України вбачається надзвичайно актуальним та своєчасним науково-практичним, міжгалузевим напрямом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість обраної теми обумовила значну зацікавленість вчених з різних галузей знань. Відмітимо лише частину доробків, яку отримали Т.С.Гудима, Л.Р. Данилюк, Р.А. Джабраілов, Н.В. Камінська, П.М.Любченко, Н.В. Мішина, С.А. Потапенко, В.А. Устименко, В.Л. Федоренко, В.М. Шкабаро, Н.В. Щербакова та інші.

Наприклад, фахівці у галузі будівництва і міського господарства фокусуються на трансформації містобудування з урахуванням європейських практик, підвищенні сталості міських систем та переході до сучасних інноваційних концепцій планування [2]. З позицій архітектури було розглянуто післявоєнну відбудову міст України в ареалах розповсюдження беллігеративних ландшафтів [3]. Історичні уроки з післявоєнного досвіду в контексті майбутнього українських міст були предметом дослідження М. Кіцової [4]. Вчені-правники проаналізували пріоритетні напрями формування правового поля повоєнного відновлення економіки України [5], організаційно-правове забезпечення відбудови та економічного розвитку міст у контексті повоєнного відновлення України [6], а також правові та організаційні засади резильєнтності міст України [7].

Варто також відмітити й попередні, загально-теоретичні підходи до проблем урбогосподарських та урбоекологічних правовідносин, які висвітлювали: - міжгалузевість правових засад впливу господарської діяльності на здоров'я людини [8]; - проблеми правового механізму визначення екологічної шкоди і збитків, завданих внаслідок російської збройної агресії [9]; - поняття та правові засади відкритого міста [10] тощо.

Проте, незважаючи на наявність цих та багатьох інших публікацій, що торкалися проблем правових засад повоєнного відновлення України, питання пріоритетних напрямів відновлення міст України все ще мають достатній дослідницький потенціал для продовження вивчення даного напряму.

Мета дослідження полягає у проведенні систематизації нормативно-правових засад пріоритетних напрямів відновлення міст України.

Виклад основного матеріалу. Пріоритетні напрями відновлення міст України включають критичну інфраструктуру, розмінування та модернізацію, базуючись на концепції «Build Back Better and Greener» (відбудувати краще та екологічніше ніж було). Вони спираються на п'ятьох ключових стовпах, які забезпечують безпеку, економічну спроможність та сучасний європейський рівень життя, маючи підґрунтя у вигляді відповідного нормативно-правового забезпечення.

1. Критична інфраструктура та енергозабезпечення: 1.1) модернізація енергомереж - перехід на децентралізовану генерацію, впровадження систем відновлюваної енергетики (СЕС, ВЕС) та когенераційних установок (закони України про ринок електричної енергії, альтернативні джерела енергії, комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу); 1.2) водопостачання та водовідведення - заміна пошкоджених мереж, будівництво сучасних водоочисних споруд та впровадження енергоефективного обладнання (закони України про критичну інфраструктуру, питну воду та питне водопостачання, водовідведення та очищення стічних вод).

2. Житловий фонд та безпекові простори: 2.1) відбудова житла - реконструкція пошкоджених багатоквартирних та приватних будинків, а також будівництво нового соціального й доступного житла (закони України про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, житловий фонд соціального призначення); 2.2) укриття та безпека - обов'язкове проєктування та облаштування інженерних захисних споруд (укриттів) подвійного призначення у всіх нових або відновлених будівлях (Кодекс цивільного захисту України, закон про регулювання містобудівної діяльності).

3. Інклюзивна та безбар'єрна відбудова: 3.1) фізична доступність - створення безбар'єрного середовища (пандуси, понижені бордюри, тактильна плитка, ліфти) для ветеранів, людей з інвалідністю та маломобільних груп (закон про основи соціальної за-

хищеності осіб з інвалідністю в Україні, Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні); 3.2) громадські простори - реконструкція парків, скверів та вулиць із фокусом на екологічність, зелені технології та комфорт містян (ДБН В.2.2-15-2019 «Житлові будинки. Основні положення», ДБН В.2.2-9:2018 «Громадські будинки та споруди. Основні положення»).

4. Економічна ревіталізація та бізнес: 4.1) індустріальні парки - підтримка створення індустріальних парків та інноваційних хабів для залучення інвестицій та створення робочих місць (закон про індустріальні парки, Стратегія розвитку індустріальних парків); 4.2) цифровізація - впровадження інструментів «розумного міста», управління дорожнім рухом та електронного урядування (закони про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні, місцеве самоврядування в Україні, Національна транспортна стратегія України, Концепція розвитку електронного урядування в Україні).

5. Децентралізація та екологія: 5.1) управління громадами - посилення спроможності ОМС у плануванні та фінансуванні проєктів, зокрема через національну екосистему DREAM (закон про добровільне об'єднання територіальних громад (далі – ТГ), Порядки з питань відновлення та розвитку регіонів і ТГ, Порядок розроблення та моніторингу реалізації середньострокового плану пріоритетних публічних інвестицій держави); 5.2) екологічна безпека - переробка будівельних відходів, рекультивація забруднених територій та очищення водних ресурсів (закони про управління відходами, охорону земель, Земельний кодекс України, Водний кодекс України, Порядок виконання цільових показників щодо підготовки відходів будівництва та знесення до повторного використання, рециклінгу, Порядок очищення стічних вод перед скиданням в уразливих зонах).

Дійсно, відновлення України потребує підходів, які поєднують національні реформи, євроінтеграційний курс, пріоритети регіонального розвитку та потреби ТГ у цілісні практичні рішення. Комплексне відновлення ТГ дозволяє забезпечити узгоджене планування інвестицій у житло, інфраструктуру, послуги, громадські простори, мобільність та місцевий економічний розви-

ток, а не розглядати їх як окремі заходи. Це особливо важливо для ТГ, які постраждали від війни, де рішення щодо відновлення мають одночасно відповідати нагальним потребам і підтримувати їхню довгострокову трансформацію, стійкість та інклюзивність [11]. При цьому, в основі економіко-правового забезпечення відкритості міст України ключове місце відводиться принципу інтеграції таких інструментів як стратегічне і просторове планування, прозорість цифрових рішень, якість даних для споживачів та центральних ОВВ [12], що мають працювати як єдина система, допомагаючи ТГ ухвалювати обґрунтовані рішення, залучати ресурси та забезпечувати справедливий доступ всіх груп містян до послуг і можливостей особистого, колективного та загальноміського розвитку.

Окрім наведених вище пріоритетних напрямів відновлення міського середовища, не менш важливе значення має й сфера забезпечення прав міського населення, як членів певних ТГ. Передусім мова повинна йти про такі види прав: - права власності та компенсації - чіткі законодавчі акти регламентують процедури оцінки збитків, механізми виплати компенсацій (наприклад, програми «єВідновлення») та вирішення майнових спорів, якщо документи на знищене майно втрачені; - безпекові та будівельні права - просторова трансформація та містобудування передбачає оновлення державних будівельних норм та прийняття законів (наприклад, закони від 10.02.2026 р. № 4777-IX та від 30.06.2023 р. № 3220-IX), що забезпечують будівництво безпечних і енергоефективних міст із дотриманням принципів безбар'єрності; - муніципальні права та права ТГ - правове регулювання децентралізацій, закріплення повноважень ТГ та ОМС дозволяє ТГ самостійно розробляти програми відновлення, залучати гранти та контролювати процеси на місцях; - міжнародні та інвестиційні права - залучення міжнародної допомоги за умов наявності прозорої нормативної бази, що є головної вимогою іноземних партнерів та інвесторів для виділення коштів, страхування ризиків та проведення міжнародних аудитів; - цифрові та антикорупційні права - прозорість і підзвітність, створення законодавчих інструментів для публічних закупівель, антикорупційного моніторингу та цифрового обліку (електронна система будівництва).

Окреме місце посідають енергетичні права ТГ та ОМС при відновленні України, які базуються на євроінтеграційних реформах та принципах «зеленого» переходу. Їх правове забезпечення гарантує право виробляти, зберігати та продавати власну електроенергію, об'єднуватися в енергетичні спільноти для спільного споживання чи продажу, а також отримувати доступ до державних програм фінансової підтримки та захисту від енергетичної бідності [13]. Крім того, сучасний стан вітчизняної економіки та енергетики обумовлює появу нового, постмілітарного блоку енергетичних відносин щодо: а) права на власну генерацію (активний споживач); б) створення енергетичних спільнот (ОСББ, міські ТГ); в) доступу до пільгового фінансування та грантів на встановлення альтернативних джерел живлення та термомодернізацію житла (державні банки, програми фонду енергоефективності); г) захисту вразливих споживачів (соціальні гарантії та субсидії); д) права на інформацію та участь (доступ до відкритих даних щодо функціонування енергоринку, громадські слухання); є) децентралізованої енергетики та сонячної генерації.

Безумовно слід відмітити й пріоритетні напрями правового забезпечення повноважень ОМС в процесі відновлення міст України. На даний час парламентом, урядом та центральними ОВВ вже напрацьовані нормативно-правові засади для вирішення багатьох з викликів воєнного стану. Зокрема, йдеться про: - Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих; - Порядок виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії (далі – ЗА), пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд; - Особливості проведення окремих видів робіт на об'єктах культурної спадщини в умовах воєнного стану; - Порядок затвердження проектів будівництва і проведення їх експертизи; - Порядок виконання робіт з демонтажу об'єктів, пошкоджених або зруйнованих внаслідок ЗА; - Методика визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із ЗА. Цими та іншими актами законодавства передбачено нові завдання для ОМС щодо вирішення питань організації та виконання пріоритетних робіт з відновлення.

Найбільш проблемними напрямами діяльності ОМС з відновлення міст є, серед іншого, обстеження зруйнованих та пошкоджених об'єктів, оцінка масштабів руйнувань та визначення обсягів завданої шкоди, збитків і втрат. Останні слід розглядати як першочергові завдання, без вирішення яких неможливим буде адекватне планування, організація комплексних заходів із забезпечення міської резильєнтності, відновлення муніципальної інфраструктури, а також пошук джерел його фінансування [14].

Важливим аспектом в процесі відновлення є стійка багаторівнева координація діяльності центральних та місцевих ОВВ, ОМС, об'єднаних ТГ та їх асоціацій, громадських об'єднань, бізнесу, урядових та неурядових міжнародних організацій тощо. Наприклад, особливості функціонування ОМС та військових адміністрацій у режимі воєнного стану були визначені законом від 12.05.2022 р. № 2259-IX, розроблення програм комплексного відновлення області, території ТГ передбачено законом від 14.05.2022 р. № 2254-IX. Останні наразі розглядаються як обласна або місцева програма відновлення територій, яка визначає основні просторові, містобудівні та соціально-економічні пріоритети політики відновлення і включає комплекс заходів для забезпечення відновлення території відповідної області, території ТГ (її частини), яка постраждала внаслідок ЗА проти України або в якій сконцентровані соціально-економічні, інфраструктурні, екологічні чи інші кризові явища.

Нарешті наведемо результати систематизації законопроєктних пріоритетів, які, на відміну від проєктів законів «Про засади відновлення України» та «Про засади зеленого відновлення України», внесені до порядку денного парламенту щодо відновлення: - електронних комунікаційних мереж; - інфраструктури альтернативної енергетики; - пошкодженого житла; - економіки; - зруйнованих війною об'єктів; - будівель і споруд, пошкоджених внаслідок бойових дій; - житла, втраченого в результаті здійснення ЗА; - зруйнованих війною об'єктів та будівництва нових об'єктів; - регіонів та територій від наслідків ЗА.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що встановлення пріоритетних напрямів відновлення міст України має ви-

ходити із необхідності сталої кореляції не лише із принципами державної політики відновлення, а й з чітким визначенням об'єктного та суб'єктного складу відносин з відновлення. Виявлено пріоритетні напрями відновлення міст України, які базуючись на концепції «відбудувати краще та екологічніше ніж було», спираються на п'ятьох ключових стовпах, що забезпечують безпеку, економічну спроможність та сучасний європейський рівень життя, маючи підґрунтя у вигляді відповідного нормативно-правового забезпечення.

Виділено види прав міського населення, як членів територіальних громад, що мають та/або вимагають правового забезпечення. Виокремлено пріоритетні напрями правового забезпечення повноважень органів місцевого самоврядування в процесі відновлення міст, а також систематизовано законопроєктні пріоритети у сфері відновлення України.

1. *Опубліковано оновлену оцінку потреб України на відновлення та відбудову. World Bank Group. (23.02.2026). URL: https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2026/02/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released*
2. *Дудар І.Н., Бричанський А.О. Сучасні підходи до відновлення та розвитку міст після війни. Сучасні технології, матеріали і конструкції в будівництві. 2023. № 2(35). С. 153-158. DOI: https://doi.org/10.31649/2311-1429-2023-2-153-158*
3. *Воробйов В.В., Шило О.С. Післявоєнна відбудова міст України в ареалах розповсюдження беллігеративних ландшафтів. Український журнал будівництва та архітектури. 2023. № 3(015). С. 40-49. DOI: https://doi.org/10.30838/J.BPSACEA.2312.140723.40.953*
4. *Устименко В., Джабраілов Р., Гудима Т. Пріоритетні напрями формування правового поля повоєнного відновлення економіки України. Право України. 2023. № 1. С. 9-23. DOI: https://doi.org/10.33498/louu-2023-09-009*
5. *Бердій Р.Б. Організаційно-правове забезпечення відбудови та економічного розвитку міст у контексті повоєнного відновлення України. Економіка та право. 2023. № 3. С. 53—60. DOI: https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.03.053*
6. *Kicová M. Historical Lessons from Post-war Experiences in Dialogue with the Future of Ukrainian Cities. Architecture After War: A Reader, 2025. Kryzhanovsky, Bohdan (ed.) London/Kyiv: MACK, CANactions.*

vol. 59. p. 298-301. URL: https://architektura-urbanizmus.sk/2026/02/11/historical-lessons-from-post-war-experiences-in-dialogue-with-the-future-of-ukrainian-cities/

7. *Шульга О.В. Правові та організаційні засади резильєнтності міст України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Том 2, № 90. С. 245-252. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.2.3*
8. *Кірін Р.С., Духневич А.В. Вплив господарської діяльності на здоров'я людини: міжгалузевість правових засад. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція». 2024. № 71. С. 78-86. DOI: https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.71.16*
9. *Кірін Р.С., Ботвінов Р.Г., Ревякіна Т.О. Проблеми правового механізму визначення екологічної шкоди і збитків, завданих внаслідок російської збройної агресії. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2023. № 4(28). С. 34-41. DOI: https://doi.org/10.32689/2617-9660-2023-4(28)-34-41*
10. *Кірін Р., Шеховцов В. «Відкрите місто»: поняття та правові засади. Baltic Journal of Legal and Social Sciences. 2022. № 2. С. 96-103. DOI: https://doi.org/10.30525/2592-8813-2022-2-16*
11. *У центрі відновлення мають бути люди – їхня безпека, гідність, добробут і право жити та розвиватися у своїй громаді, на своїй землі. (17.06.2026). URL: https://hromady.org/u-centri-vidnovlennya-lyudi-korinnij/*
12. *Устименко В.А., Тарасевич О.В., Кірін Р.С., Панкова Л.І. Економіко-правове забезпечення відкритості міст України. Економіка України. 2025. № 2. С. 28-46. DOI: https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.02.028*
13. *Trehub O., Hudima T., Kirin R., Khomyn V. Strategic and legal aspects of digital transformation of the energy sector of Ukraine: focus on foreign economic policy. Transformations of national economies under conditions of instability: collective monograph. Tallinn: Scientific Route OÜ. 2024. pp. 3-32. DOI: https://doi.org/10.21303/978-9916-9850-6-9*
14. *Кірін Р.С. Правове забезпечення комплексної резильєнтності міст України. Український політико-правовий дискурс. 2025. № 13. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.16657770*

КІРІН Роман, КРАСНОВА Юлія. Пріоритетні напрями відновлення міст України: правові засади

Мета статті - аналіз правових засад пріоритетних напрямів відновлення міст України. Актуальність дослідження зумовлена тим, що за даними п'ятої

Швидкої оцінки завданої шкоди та потреб на відновлення загальна вартість відбудови та відновлення в Україні становить майже 588 мільярдів доларів впродовж наступного десятиліття. Відтак, комплексне відновлення постраждалих від війни міст України є одним із ключових пріоритетів органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Його слід розглядати не як просту відбудову пошкоджених чи зруйнованих будинків, а як створення сучасного, безпечного, енергоефективного міського середовища, що відповідає потребам людей.

Наукова новизна полягає у системному дослідженні пріоритетних напрямів відновлення міст України, яке виходить із необхідності їх визначення у сталій кореляції не лише із принципами державної політики відновлення, а й з чітким визначенням об'єктного та суб'єктного складу відносин з відновлення. Встановлення правооб'єктності матеріальних благ, придатних для відновлення, має виходити з критеріїв пріоритетності та ступеню пошкодження (руйнування), а правосуб'єктності учасників – з диференціації сукупності повноважень за кожним із напрямів відновлення.

Визначено пріоритетні напрями відновлення міст України, які базуючись на концепції «відбудувати краще та екологічніше ніж було», спираються на п'ятьох ключових стовпах, що забезпечують безпеку, економічну спроможність та сучасний європейський рівень життя, маючи підґрунтя у вигляді відповідного нормативно-правового забезпечення: - критична інфраструктура та енергозабезпечення; - житловий фонд та безпекові простори; - інклюзивна та безбар'єрна відбудова; - економічна ревіталізація та бізнес; - децентралізація та екологія. Виділено види прав міського населення, як членів територіальних громад, що мають та/або вимагають правового забезпечення. Виокремлено пріоритетні напрями правового забезпечення повноважень органів місцевого самоврядування в процесі відновлення міст, а також систематизовано законопроєктні пріоритети у сфері відновлення України.

Ключові слова: правове забезпечення, міста, відновлення, пріоритетні напрями, органи місцевого самоврядування, територіальні громади.

KIRIN Roman, KRASNOVA Yuliia. Priority Directions For The Recovery Of Ukrainian Cities: Legal Foundations

The purpose of this article is to analyze the legal framework for the priority areas of urban reconstruction in Ukraine. The relevance of this study stems from the fact that, according to the fifth Rapid Assessment of Damage and Recovery Needs, the total cost of reconstruction and recovery in Ukraine is estimated at nearly 588 billion dollars over the next decade. Consequently, the comprehensive reconstruction of Ukraine's war-affected cities is one of the key priorities for executive authorities and local governments. It should be viewed not merely as the reconstruction of damaged or destroyed buildings, but as the creation of a modern, safe, and energy-efficient urban environment that meets people's needs.

The scientific novelty lies in a systematic study of priority areas for the reconstruction of Ukrainian cities, which is based on the need to define these areas in close alignment not only with the principles of state reconstruction policy but also

with a clear definition of the objects and subjects involved in reconstruction efforts. The determination of the legal status of material assets suitable for restoration must be based on criteria of priority and the extent of damage (destruction), while the legal capacity of those involved in the restoration must be based on the differentiation of the set of powers for each area of restoration.

Priority areas for the reconstruction of Ukraine's cities have been identified. Based on the concept of "rebuilding better and more sustainably than before," these areas are grounded in five key pillars that ensure safety, economic viability, and a modern European standard of living, supported by an appropriate regulatory and legal framework: - critical infrastructure and energy supply; - housing stock and safe spaces; - inclusive and barrier-free reconstruction; - economic revitalization and business; - decentralization and environmental protection. The types of rights held by urban residents, as members of territorial communities, that are protected by law and/or require legal safeguards have been identified. Priority areas for legally safeguarding the powers of local self-government bodies in the process of urban reconstruction have been highlighted, and legislative priorities in the field of Ukraine's reconstruction have been systematized.

Keywords: legal framework, cities, reconstruction, priority areas, local governments, territorial communities.

Дата першого надходження статті до видання: 29.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.09.2026
Дата публікації (оприлюднення): 06.10.2026

CC BY